

ПРОБЛЕМИ ПРИ РАЗВИТИЕТО НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

Тодорка Атанасова-Калайджиева
Тракийски университет, Стара Загора

Резюме

Националната дефиниция определя като селски райони общини, в които живеят до 30 хил. жители. На тази дефиниция отговарят 231 общини в страната. Те заемат 81% от територията и 42% от населението. Целта на настоящата разработка е да се изследват и анализират факторите за ефективно управление на агробизнеса, интегрирано с развитието на селските райони. Основните задачи за изпълнение на цел са: установяване на проблемите, възпрепятстващи регионалното развитие на агробизнеса на примера на област Стара Загора; предлагане на насоки за решаване на проблемите. За да се разкрият трудностите пред управлението на агробизнеса при децентрализация на властта и развитието на селските региони са разработени две изследователски схеми с програмирани интервюта насочени към проучване мнението на аграрни производители и представители на общинската администрация.

Ключови думи: селски региони, аграрен бизнес, изследване, регионално развитие

Key words: rural regions; agricultural business; research; regional development

Увод

Присъединяването на България към ЕС налага децентрализацията като основна форма за управление на регионите. Повече от 1/2 от населението на 27-те държави-членки в ЕС живее в селски райони, обхващащи 90% от територията им. В България са обособени 28 административни области и 264 общини. Според дефиницията за „селски район“ на ОИСР¹, у нас има 20 преобладаващо-селски области, 7 междинно-селски и само 1 градска област (столицата). Селските и междинно-селските райони представляват 98,8% от общата територия и в тях живее 84,3% от българското население².

Националната дефиниция определя като селски райони тези общини, в които живеят до 30 хил. жители. На това определение отговарят 231 общини, които заемат 81% от територията и 42% от населението на страната. Гъстотата на населението в селските райони е два пъти по-малка от средната за страната или 35,8 срещу 69,9 жители на кв. км. Средният брой на населението за селските общини е 13,8 хил. човека, макар да има различия. Само 18 селски общини имат население над 30 хил. жители. Около 40% от селските общини или 100 бр. са малки и в тях живеят под 10 хил. човека, като в 1/3 живее население под 5 хил. души.

Целта на настоящата разработка е да изследва и анализира факторите за ефективно

управление на аграрния бизнес, интегрирано с развитието на селските райони.

Основните задачи, водещи до реализация на посочената цел са:

- Да се установят настоящите проблеми, възпрепятстващи ефективното управление на агробизнеса и селските общини на примера на област Стара Загора;
- Да се разкрият възможностите и да се предложат насоки за решаване на проблемите и повишаване ефективността от управлението на аграрния бизнес и развитието на селските райони.

Подходите и методите на научното изследване са историко-логически анализ, дърво на смисловите връзки и анализ на възможните решения, сравнителен метод, анкетен метод, програмирани интервюта и др.

1. Анализ на проблемите, възпрепятстващи развитието на агробизнеса и селските общини

За да се разкрият проблемите, възпрепятстващи ефективното управление на агробизнеса при децентрализация на властта и ролята му за развитие на селските райони са разработени две изследователски схеми. На случаен принцип са анкетирани през месец юли-август, 2009 г. 40 земеделски производители, 28 управляващи (кметове)

¹ Организация за икономическо сътрудничество и развитие

² По данни на НСИ и МЗХ.

и експерти от общинските служби по земеделие на територията на пет селски общини - Мъглиж, Павел баня, Чирпан, Братя Даскалови и

Опан от 3 града и 38 села на обл. Стара Загора³ (табл. 1.).

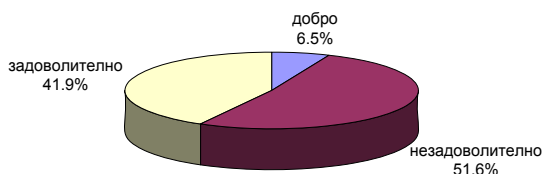
Табл. 1. Показатели, характеризиращи изследваните селски общини от обл. Стара Загора*

Показател Общини	Общо км ²	Земеделски територии		Брой на сел. места бр.	Градове бр.	Села бр.	Население**		
		км ²	%				Под трудо-способна възраст бр.	В трудо-способна възраст бр.	Над трудо-способна възраст бр.
Област Ст.Загора	5151124	2907442	56,4	206	10	196	60616	215275	92880
Братя Даскалови	526251	328063	62,3	23	-	23	1426	4226	5101
Мъглиж	388884	143796	37,0	15	1	14	2410	6659	3749
Опан	257476	220209	85,5	13	-	13	314	1348	2332
Павел баня	518675	188376	36,3	13	1	12	2877	8244	4544
Чирпан	522870	400421	76,6	21	1	20	4161	13259	8408

Източник: * ТСБ Ст. Загора, 2008 г.; ** От последно преброяване на населението към-31.12. 2001 г.

Изследваните общини са с преобладаващ селски начин на живот и с основна заетост на населението в сферата на аграрното производство и неговото обслужване. Единствено община Чирпан се отличава незначително от останалите, тъй като осъществява и различни по вид услуги, както и развива преработваща промишленост.

На поставения въпрос: „Как оценят развитието през последните 10 години. на района в който живеят?“⁴ - 51,6% от анкетираните земеделски производители отговарят „незадоволително“ и само 6,5% - „добро“ (фиг. 1.).

Фиг. 1. Оценка на развитието на района през последните 10 г., в който живеят земеделските производители

Според изразеното мнение на земеделските производители основните проблеми, възпрепятстващи развитието на общините, в които живеят са:

- 23,8% - „липсата на финансови средства“ и „незаинтересуваността на дър-

жавните институции“ за бъдещото развитие на регион, в който живеят;

- 14,2% - въпреки желанието за инвестиции и обновяване на инфраструктурата, модернизиранието на земеделската техника наличие на „голяма бюрокрация при отпускане на финансова помощ“;
- 14,2% - „лошата инфраструктура“ и „слабото местно управление“, възпрепятства не само развитието на аграрния бизнес, но и кара хората да напускат населените места;
- 7,2% - „високата безработица в региона“ и „ниската квалификация на хората“ е сериозна пречка за развитието на общините;
- 4,8% - като резултат от по-горе посочените отговори е и „значителното обезлюдяване на региона“.

Обяснението на тези отговори се потвърждава от официалната статистика. Населението на България като цяло намалява, но в селските райони този спад е близо 1 млн. човека, спрямо началото на 90-те години на миналия век. Гъстотата му е два пъти по-ниска от средната за страната (35,8 срещу 69,9 жители на км²). Подобен пример е община Опан, която обхваща 13 села, но общият брой на населението в нея е едва 3994 жители, които основно се

³ Изследването е реализирано по научен проект на тема: „Управление на ефективно регионално развитие на агробизнеса“.

⁴ Резултатите от изследването установяват, че 33,4% от анкетираните се занимават с аграрен бизнес от 2-5 год., 34,4% от 6-10 год., а 32,2% над 11 год.

занимават със земеделие и животновъдство.

Основният фактор за намаляване на селското население е отрицателния естествен прираст, който е -8,2‰ спрямо -3,7‰ в градовете. Градските и селските райони регистрират еднаква раждаемост (около 8,7‰), но смъртността при селското население е по-висока - средно 16,8‰ спрямо 12,4‰ за градските райони (НСИ). Това се дължи на по-неблагоприятната възрастова структура на селското население спрямо градското и ниския относителен дял на хората в трудоспособна възраст. Подобна е ситуацията в изследваните общини, което може да се види от табл. 1. В същото време миграцията от селата към градовете се задълбочава.

Според преброяването на населението през 2001 г. 76,1% от жителите на селските райони се идентифицират като българи, 14,8% като турци, 7% като роми, останалите принадлежат към други етнически групи. С това се обяснява и по-ниското образователно ниво на селското население. Неграмотността в селските общини е два пъти по-висока⁵. Почти 1/2 от населението в селските райони няма гимназиално образование в сравнение с 20% в градските. Значителни различия се констатират и в относителния дял на населението с висше образование – едва 5,5% в селските райони срещу 20,6% в градските. Делът на населението на възраст 25 - 64 г., участващо в образователни програми и обучения е само 1,3%, като в отделни общини дори е под 1%.

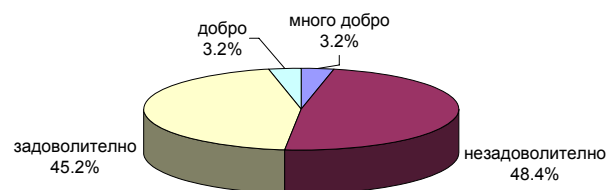
От състоянието и развитието на аграрния бизнес зависи и развитието на селските общини. Основания за това твърдение дават отговорите на земеделските производители за това как оценят развитието на бизнеса си през последните десет години. (фиг. 2):

- за 3,2% е „много добро”,
- за други 3,2% е „добро”,
- докато 45,2% оценят развитието на своя бизнес като „задоволително” и
- по-значителен е относителният дял - 48,4% на далите отговор – „незадоволително”.

Обяснението на тези оценки може да се намери в следните отговори:

- 5,7% от отговорилите положително, считат че това се дължи основно на „по-добрия мениджмънт”, който самите те са имали;

- според 2,9% от тях обяснението е в получените „по-високи средни добиви”, поради по-благоприятните природно-климатични условия съчетано с разумното управление на бизнеса;
- за други 2,9% по-доброто развитие се дължи на „увеличението на животните и тяхната продуктивност”;
- 2,9% считат, че това е следствие от „личната мотивация” и ефективно „реализирани инвестиции” в бизнеса.

Фиг. 2. Оценка на земеделските производители за развитието на техния бизнес през последните 10 г.

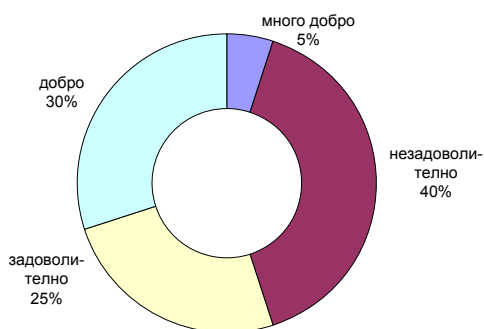
Докато обяснението на отговорилите негативно на поставения въпрос може да се открие в посочените от тях няколко причини:

- според 22,9% негативните резултати за техния бизнес се дължат на „липсата на субсидии за земеделието”;
- други 14,3% обясняват своя неуспех в „липсата на пазар за произведената продукция”;
- за 7,1% от отговорилите причина за ниската ефективност на тяхната дейност са „ниските цени на аграрната продукция”;
- според 2,9% сериозен проблем все още е „силната разпокъсаност на земята в региона”, която създава сериозни пречки пред развитието на аграрния бизнес;
- за други 2,9%, занимаващи се с животновъдство „повишаването на цените на фуражите” поражда сериозни проблеми за развитието на този подотрасъл на селското стопанство и др.

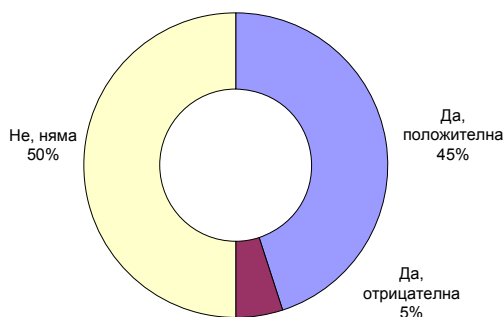
За да се задълбочи анализа на състоянието и разкрият съществуващите проблеми, възпрепятстващи развитието на аграрния бизнес и селските райони потърсихме и мнението

⁵ По данни на НСИ - 1,7% от населението по селата между 25 и 64 год. е неграмотно.

на управляващите (кметове) и експерти, упражняващи своите професионални ангажименти в изследваните общини. На фиг. 3 и фиг. 4 графично са представени техните отговори⁶. Според 40% от отговорилите развитието на региона и земеделието през последните десет години е „незадоволително“, а според 25% е „задоволително“. Като цяло по-малък е относителният дял на тези, които го оценят като „добро“ - 30% и едва 5% като „много добро“. Според мнението на 1/2 от отговорилите за развитието на земеделието и региона след приемането на страната ни за пълноправен член на ЕС разлика няма, а за 45% са настъпили отделни положителни изменения. 5% са категорични, че състоянието на региона и условията за осъществяване на аграрно производство дори са се влошили.

Фиг. 3. Оценка на развитието на региона и земеделието през последните 10 г. (отговори на управляващи и експерти)

Фиг. 4. Има ли промяна в развитието на региона и земеделието след приемането на България в ЕС? (отговори на управляващи и експерти)

Като основна причина за дадената незадоволителна оценка е „лошата инфраструктура в региона“, считат 70% от отговорилите. Според 26% от анкетираните това е резултат на „малките субсидии за земеделието“, които „демоти-

вират земеделските производители“. Последните нямат финансовия стимул, за да модернизират и развият своя бизнес, едва успяват да покрият производствените си разходи, а загубите не са рядко явление, особено при неблагоприятни природно-климатични условия или при спад на реализационните цени. Други 13% изтъкват „разпокъсаността на земеделската земя и необходимостта от комасирането ѝ“, като пречка за модернизацията и развитието на земеделието. За 8,6% от анкетираните „голямата миграция на селското население към градовете“ е причина за обезлюдяването и изостаналостта на селските райони. Само 4,3% от отговорилите открояват като причина за ниския жизнен стандарт на селското население „неефективността на земеделското производство“.

Тези от анкетираните, които оценят развитието на земеделието и региона като положително считат, че това се дължи на:

- възможността за „арендуване на земеделска земя“ – 18,7%,
- „по-добрите закони в страната“ - 15%;
- „наличието на финансови програми за закупуване на нова техника“ – 4,3% и
- „стремеж на отделни земеделски производители да инвестират в аграрното производство“ – 4,3%.

От сравнението на изразените мнения на двете категории анкетираните – земеделски производители, управляващи и експерти се установява, че в известна степен те се покриват, но има и някои различия. В отделни случаи производителите са по-критични, що се отнася до виждането им за ролята на местното управление при решаване на техните проблеми и поставянето им пред държавните институции.

Макар оценката на земеделските производители да има субективен характер считам, че местните органи за управление на агробизнеса и регионално развитие не са достатъчно добре осъзнали своята роля, която те трябва да заемат при налагащата се децентрализация при управлението на регионите у нас.

В резултат на извършения анализ основните изводи от проведеното емпиричното изследване в селските райони на област Стара Загора са:

⁶ 25% от тях са кметове на населени места; 20% - главни специалисти; 20% - млади експерти, 15% - старши експерти; 10% - технически сътрудници в общинските служби по земеделие и 10% други. Като 60% от тях изпълняват тези функции от 1-5 год., 25% от 6-10 год., а 15% над 11 год.

- Силно зависима от аграрното производство икономика;
- Влошаващо се качество на живот и нисък жизнен стандарт, поради незадоволителната ефективност на аграрния бизнес;
- Застаряващо население с нисък образователен ценз, възпрепятстващ въвеждането в аграрното производство на съвременни технологии;
- Ограничените възможности на населението на селските райони да намерят на работа, поради ограничения производствен капацитет на аграрния бизнес в селските общини;
- Налице са все още големи различия в начина на живот в селските и градски райони по отношение на икономическото развитие, образователното равнище, достъпа до основни услуги и използването на информационните технологии.
- Всичко това ограничава развитието на социалния капитал в селските райони.

2. Насоки за решаване на проблемите и повишаване ефективността на управление на агробизнеса и развитието на селските райони

За да се подобрят условията за бизнес в селските райони у нас, а оттам и да се повиши жизнения стандарт на населението е необходимо много по-активното участие на регионалните власти. Основанието за подобно твърдение са установените резултати от изследването:

- 68% от анкетиранияте управляващи и експерти главно виждат своята роля при решаване на проблемите на земеделските производители в даването на информация и консултации;
- според 4% тяхното основно задължение е подпомагане на земеделските производители при разработване на инвестиционни проекти по оперативните програми и усвояването на финансовите средства от ЕС;
- едва 3,8% от всички анкетирани участват в състава на изграден „Съвет за устойчиво икономическо развитие на общината“.

Съществуващият недостиг на организационен и управленски капацитет не само в агробизнеса, но и в самите селски общини, което и изследването установи може да се преодолее чрез обучение на персонала и засилена информационна кампания за развитието на страната ни като член на ЕС и условията, които предоставят на аграрния бизнес и селските райони европейските и национални институции.

Основна възможност за преодоляване на съществуващите проблеми в аграрния бизнес и последващите от това значителни различия между развитието на селските и градски общини е разработен Националният стратегически план за развитие на селските райони, на която основа стартира и Програмата за развитие на селските райони (ПРСР). Нейният бюджетът е 3,242 млрд. евро, като 80,5% от тези средства се предоставят от Европейския фонд за развитие на селските райони.

Мерките на ПРСР са структурирани в четири оси: Първата ос е насочена към повишаване на конкурентноспособността на аграрния бизнес чрез модернизация на производствените фактори, инвестиции за постигане на съответствие с европейските стандарти и повишаване на квалификацията на заетите в сектора; **Ос 2** се свързва с реализиране на екологосъобразни методи на аграрно производство; **Ос 3** ще гарантира подобряване на качеството на живот и увеличаване възможностите за заетост на селското население; **Ос 4** е насочена към реализиране на съвсем нов за България управленски подход „ЛИДЕР“⁷, на който трябва да се гледа като инструмент за децентрализирано управление и интегрирано регионално развитие. Основно място за осъществяване на подхода ЛИДЕР в страната са създаването на т. нар. *Местните инициативни групи* (МИГ) и разработването на *Стратегии за местно развитие*. Позитивното при създаването си МИГ е, че в него ще си партнират публични, бизнес и граждански организации, осъществяващи дейност на територията на една или няколко селски общини. До средата на миналата година у нас са одобрени 71 проекта за стартиране изграждането на МИГ, като един от тях е в община Мъглиж, а друг на територията на община Братя

⁷ От фр. ез. „Връзки между дейности за развитие на икономиката в селските райони“. Това е методология за мобилизиране на местните общности, отчитайки териториалните особености на селските общини, за да се постигне по-висока регионална ефективност и устойчивост в развитието.

Даскалови⁸. Успешно разработените стратегиите за местно развитие целят устойчивост в развитието на селските райони. Минималният бюджет за реализиране на една такава стратегия, финансирана по ПРСР, е 1 млн. евро, а максималният е 2 млн. евро, като се допуска допълнително финансиране на същата, но на стойност не по-висока от 2,5 млн. евро за периода на действие на оперативната програма.

При постигане на регионална ефективност може да се говори за достигната степен на съответствие между съществуващите икономически и социални дадености в една административно-териториалната единица. За успешното преодоляване на значителните разлики между селата и градовете у нас ще допринесе не само Оперативната програма за развитие на селските райони, но и ограничаването на секторния (отрасловия) подход при управление на агробизнеса и налагането чрез децентрализацията на интегриран териториален подход в съответс-

твие с потребностите и възможностите на региона.

Литература

1. ЛИДЕР – инструмент за развитие на селските райони., 2009., изд., Агрифор Консулт „Ей Си Джи“ ООД., София
2. Подобряване на качеството на живот в селските райони., 2007., сп. „LEADER+ Magazine“, бр. 7., изд. ЕК., Брюксел. с.11-17
3. Програма за развитие на селските райони 2007-2013 г.
4. Фюрст Д., 2007., *Регионално управление – последици за ЛИДЕР*, сп. „LEADER+ Magazine“, бр. 8., изд. ЕК., Брюксел. с.8-11.
5. Устойчиво развитие в района на Странджа – Йълдъз., 2005., изд., Агрифор Консулт „Ей Си Джи“ ООД., София
6. Benz A., Fuerst, D. *Regionalentwicklung in: Bernd Adamaschek, magda Proehl*, eds., *Regionen erfolgreich steuern.*, Guetersloh., Bertelsmann, S., 2003, 11-66.
7. Benz A., Fuerst, D., Kilper, H., Dieter, R. *Regionalisation, Theory, practice and prospects in Germany*, SIR., Stockholm, 2000

PROBLEMS OF RURAL REGIONS'S DEVELOPMENT

Todorca Atanassova-Kalaydzhieva
Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria

Abstract

Rural and semi-rural are 98,8% of Bulgaria and it is inhabited by 84,3% of its population⁹. According to the national definition -rural province: inhabited area with population up to 30 thousand. 231 municipalities cover this definition; they are 81% of country's territory and 42% of its population. This research's goal is to analyses factors that lead to effective management of the agricultural business sector integrated with rural areas's development. Basic tasks that need to be achieved in order to accomplish the foresaid goals: To identify problems, that prevent agricultural business's development based on Stara Zagora Province; To point out possibilities and to suggest tools in order to increase the effectiveness of agricultural business management and to develop rural areas. Approaches and methods of scientific study are: analysis and synthesis; analysis of possibilities; comparative method; inquiry method, programmed interviews; etc.

⁸ „Придобиване на умения и постигане на обществена активност за потенциална местна инициативна група на територията на Община Мъглиж“ с № 431-2-03-10. В проекта водеща е община Мъглиж, а партньори са: Читалище „Д. Благоев“ гр. Мъглиж и ЕТ „АСТРА – Янко Спиrow“ Мъглиж. Проектът стартира на 03.06.2009 г. и има стойност 184 хил. лв.

⁹ Data source: NSI and Ministry of Agriculture and Food